

Bijeenkomst van de Bedrijvensociëteit A37, Meppel

24 februari 2020

Herdenken en vieren: altijd in beweging

Beste aanwezigen,

Dit jaar vieren we dat het 75 jaar geleden is dat Nederland werd bevrijd. Als ik zo rond kijk denk ik dat velen van u – net als ik – ruim meer dan de helft van die 75 jaar bewust hebben meegemaakt. Misschien ging u als kind al op 4 mei met uw ouders naar een herdenking in de buurt. Of verzamelde het gezin zich rond de televisie om te kijken naar de herdenking op de Waalsdorpervlakte. Zo ging dat in elk geval bij mij vroeger thuis. Toen we klein waren was er de televisie, veel later de Dam.

Aan mij en mijn broer werden zo de verschrikkingen van oorlog en bezetting en de waarden van vrede en vrijheid al vroeg bijgebracht.

Ik ben niet heel lang na de oorlog geboren in Amsterdam, in zo'n moderne nieuwe wijk aan de rand van de stad. Veel jonge gezinnen. Wij woonden in een woonblok van de Algemene Coöperatieve Onderwijzers Bouwvereniging.

Mijn ouders deelden twee passies: de PvdA en de school. Ze hadden elkaar leren kennen op een studiereis voor onderwijzers naar Parijs en vonden elkaar ook in de politiek: allebei overtuigd sociaaldemocraat.

Dat waren de overeenkomsten tussen hen. Maar er waren ook grote verschillen tussen mijn ouders. Mijn vader kwam uit een rood nest uit Amsterdam, mijn moeder een doorbraak-socialist afkomstig uit een liberaal-katholieke ondernemersfamilie uit Steenberghe in Brabant. En die verschillende achtergronden tekenden ons gezin. Ik ben opgegroeid met een breed scala aan botsende meningen. De katholieke familieleden uit Brabant en de humanistische Amsterdammers. Mijn zakelijke, liberale grootvader en zijn sociaaldemocratische dochter en schoonzoon. Maar ook mijn ouders: ze waren lid van dezelfde partij, maar ze waren het lang niet altijd met elkaar

eens en dat leidde vaak tot pittige gesprekken. Mijn moeder vond dat mensen meer zelf moesten aanpakken, mijn vader vond dat dingen die echt belangrijk waren de taak van de overheid waren. Dus ik mocht geen klaar-over zijn. Dat was verdringing van betaalde arbeid... En ik mocht geen kinderpostzegels verkopen. Dat was charitas... Maar dan zei mijn moeder gelukkig: ja Frans, maar zo lang de overheid het niet regelt moeten we zelf de handen uit de mouwen steken...

En zo zijn mijn broer en ik niet alleen groot gebracht met de sociaaldemocratie en het onderwijs, maar ook met wat je de kernwaarden van een democratische samenleving zou kunnen noemen.

Dat je een eigen, diepgevoelde overtuiging kunt hebben en tegelijk respect voor de mening van anderen.

Dat je steeds nieuwsgierig moet zijn naar wat de ander drijft – en dat er dan altijd wel gemeenschappelijke waarden te vinden zijn.

Dat je het scherpe debat niet moet schuwen, maar ook altijd bereid moet zijn tot het sluiten van compromissen.

Ik vind het nog steeds een voorrecht ouders te hebben gehad met zulke diepe overtuigingen. Hun lessen hebben mij geleid in de tijd dat ik lid was van de Tweede Kamer – en later als voorzitter. En ze leiden me nu ik voorzitter ben van het Nationaal Comité 4&5 mei. Dankzij mijn opvoeding weet ik, dat je de dingen altijd van verschillende kanten kunt bekijken. Er is niet één, onveranderlijke manier om naar de werkelijkheid te kijken.

En dat geldt zeker als die werkelijkheid deel is van de geschiedenis. En dat is waar ik vanavond met u over wil spreken.

In de vele jaren dat ik in mijn werk betrokken ben bij de herdenking van de oorlog – ik was als Kamerlid ook woordvoerder oorlogsgetroffenen – heb ik dat zien gebeuren. Hoe onze visie op de historische werkelijkheid steeds een beetje verandert. Omdat we er zelf meer over te weten komen. Omdat we er door de afstand in de tijd minder direct bij betrokken zijn. Of omdat die werkelijkheid zelf anders in elkaar blijkt te zitten dan iedereen altijd had gedacht.

Laat ik het kamp Westerbork als voorbeeld noemen – hier nog geen 50 kilometer vandaan. Een maand geleden was ik er nog, samen met twee van mijn

kleinkinderen. We hebben alle drie meegedaan aan het lezen van de 102.000 namen van vermoorde Nederlandse joden.

Het kamp Westerbork werd opgericht in 1939, als Centraal Vluchtelingenkamp Westerbork, bedoeld voor de opvang van Joden die Duitsland hadden weten te ontsnappen. Eind april 1940 woonden er 749 Joodse vluchtelingen en voor hen was het kamp een symbool van veiligheid en vrijheid.

Nadat Nederland bezet was, kreeg het kamp al snel een nieuwe naam. Polizeiliches Judendurchgangslager Westerbork. Een doorgangskamp, waar vandaan in nog geen drie jaar tijd 93 treinen zijn vertrokken naar Auschwitz, Sobibor, Theresienstadt en Bergen-Belsen. Toen het kamp op 12 april 1945 werd bevrijd, woonden er nog 870 mensen – meer dan 102.000 Joden, Sinti en Roma hadden de bevrijding niet gehaald. Sinds vorige maand staat op het station van Assen een monument dat herinnert aan de reis die zij maakten.

Na de oorlog werden in kamp Westerbork de rollen omgedraaid. Tussen 24 april 1945 en 1 december 1948 fungeerde het kamp als een interneringskamp voor NSB'ers, SS'ers en andere personen, die van collaboratie met de nazi's werden verdacht.

Maar ook na hun vertrek bleef het kamp onderdeel van de geschiedenis. Na de onafhankelijkheid van Indonesië arriveerden er de eerste Indische Nederlanders - zij bleven daar tot 1951. De Molukse vluchtelingen bleven er zelfs tot 1971. Voor hen was het kamp een symbool van de tijdelijkheid van hun verblijf: ooit zouden ze immers terug gaan naar een vrije en onafhankelijke republiek Zuid Molukken.

Zo heeft het kamp bij Hooghalen steeds een andere, maar altijd heftige rol gespeeld in de geschiedenis van ons land. Maar wat ook heel sterk veranderde was hoe wij er als Nederlanders naar keken. De opvang van Duitse joden – echt welkom waren ze niet. Het doorgangskamp: we wilden er eigenlijk zo weinig mogelijk van weten. Het strafkamp: verdiende loon voor collaborateurs. En het opvangskamp voor Indische Nederlanders, van wie we niet goed wisten wat we er mee aan moesten.

En nu dan het herinneringscentrum. Een plaats waar jaar na jaar steeds meer belangstelling voor is. Omdat we er kennelijk steeds meer van willen weten. Een plaats voor herdenking en - ik spreek voor mezelf - ook wel schaamte.

De geschiedenis is voor mij als een beeldhouwwerk waar je omheen kunt lopen. Elke nieuwe invalshoek geeft een ander beeld.

Dezelfde geschiedenis van oorlog en bezetting werd in de jaren 50 heel anders bekeken dan nu. De herdenking op 4 mei had een heel ander karakter. Aanvankelijk herdachten we alleen in de Tweede Wereldoorlog omgekomen militairen en verzetsstrijders. Vanaf 1961 staan we ook stil bij de mannen en vrouwen die na het einde van de Tweede Wereldoorlog door oorlogshandelingen of bij VN-vredesmissies waren omgekomen. Nog weer jaren later krijgen de slachtoffers van de Holocaust de aandacht en het respect dat zij verdienden. Het besef drong pas eind jaren '70 echt goed door hoe zeer de Joodse Nederlanders slachtoffer waren geworden van de bezetting. En dat speciale aandacht daarvoor dus wel op zijn plaats was. Dat er excuses gemaakt moesten worden, zoals de minister-president namens ons allen deed tijdens de Nationale Holocaust Herdenking.

Zo verandert onze blik op de werkelijkheid. De feiten zijn hetzelfde, maar we kijken er anders tegenaan, ze worden opnieuw gewogen. Zoekend en tastend vinden we als samenleving onze weg in de beoordeling van onze geschiedenis.

Voor het Nationaal Comité 4 & 5 mei is oog hebben voor die langzame verandering een belangrijk thema in ons werk. Het is onze opdracht richting, inhoud en vorm te geven aan herdenken en vieren en aan het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. En dus moeten we steeds kijken: wat zien we veranderen in de samenleving? Hoe reageren we daar als comité op? En hoe kunnen we zelf ook bijdragen aan een andere blik?

Laat ik u eens een persoonlijke vraag stellen.

Waar denkt u aan op 4 mei bij de twee minuten stilte?

.....

Ikzelf denk tijdens de 2 minuten aan al die slachtoffers van de Holocaust, aan al die uiteengerukte gezinnen, aan de Nederlanders geïnterneerd in de Jappenkampen, aan de chaos buiten die kampen en ook altijd aan de jonge mannen die van ver kwamen om ons te bevrijden en bereid waren daarvoor het hoogste offer te brengen

...

En als Kamervoorzitter, als ik stond te wachten tot de herdenking begon – dan dacht ik altijd: al die mensen die hier nu samen herdenken zijn bondgenoten van de democratische rechtstaat.

Het Nationaal Comité heeft onderzocht waar Nederlanders bij de twee minuten stilte aan denken en dan vallen twee dingen op. Veel Nederlanders denken niet alleen aan de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog, maar ook aan slachtoffers van andere oorlogen en vredesmissies. En een grote meerderheid zegt niet alleen te denken aan Nederlandse oorlogsslachtoffers, maar ook stil te staan bij oorlogsslachtoffers uit andere landen. *(net als u dus??)*

Dat zijn antwoorden die ons als Nationaal Comité verder helpen.

Want we hebben niet alleen de opdracht om richting, inhoud en vorm te geven aan herdenken en vieren. We hebben ook de ambitie om alle mensen in ons land daarbij te betrekken. Want 4 en 5 mei zijn bij uitstek momenten waarop we als volk een eenheid zijn, ons met elkaar verbonden voelen. Ons jaarlijks onderzoek naar het draagvlak voor 4 en 5 mei geeft steeds verheugende resultaten: het draagvlak is buitengewoon groot. Ruim 90% van de inwoners van ons land neemt deel aan de twee minuten stilte.

Ruim 90% van de inwoners. Dat zijn dus ook heel veel mensen van wie de wieg van henzelf of van hun ouders niet hier stond. Sterker nog: er is nauwelijks verschil in de betrokkenheid van oude en nieuwe Nederlanders. Behalve dan dit: dat nieuwe Nederlanders zeggen: we hebben respect voor de herdenking van slachtoffers van de oorlog, maar we voelen ons niet uitgenodigd op de 4 mei-herdenkingen.

En dat willen we graag veranderen.

Ik zeg bij ontmoetingen vaak tegen jongeren met een migratieachtergrond ‘ik ben van ná de oorlog, ik heb de verhalen gehoord van mijn grootouders, er veel boeken over gelezen, maar net als jullie was ik er niet zelf bij. Waarom vragen jullie niet eens aan je ouders of grootouders hoe de Tweede Wereldoorlog Turkije heeft getroffen, of Marokko, of Afrika?

De vraag is: hebben we een eigen geschiedenis, of zijn we allemaal erfgenamen van de wereldgeschiedenis?

Betrekken wij nieuwkomers bij 4 mei, of is dat iets van ons, zij die hier al meer dan drie generaties wonen? Als wij nieuwkomers laten merken, dat wij ook geïnteresseerd zijn in hun geschiedenis en oorlogservaringen – dan voelen zij zich misschien wél uitgenodigd om actief deel te nemen aan herdenkingen.

En voor 5 mei geldt op een andere manier hetzelfde. We vieren dan dat wij in vrijheid kunnen leven, in een vrije democratische rechtstaat. Maar het is tegelijk een goed moment om stil te staan bij wat die begrippen dan betekenen. Wat is de waarde van de vrijheid, de democratie en de rechtsstaat? Wat betekenen die in deze tijd? Wat betekenen ze in een land met zoveel verschillende mensen, met zoveel verschillende opvattingen – die ook vaak nogal uitgesproken worden beleefd? Zowel door autochtone Nederlanders, als door hen die hier nog niet zo lang wonen? Op de 14 Bevrijdingsfestivals, maar ook tijdens de vrijheidsmaaltijden - die hopelijk vanaf 5 mei 2020 ieder jaar door het hele land worden georganiseerd - zou daarover het gesprek moeten gaan.

Zo streven wij er binnen het Nationaal Comité naar om herdenking en viering te blijven vernieuwen, aan te passen aan de tijd.

Dit jaar gaat natuurlijk al onze aandacht uit naar de herdenking van 75 jaar bevrijding. Er zijn festivals, tentoonstellingen, lezingen – zoals deze – en ook heel veel lokale initiatieven. En ook daar zien we soms dat die nieuw licht werpen op wat er precies in dorpen en kleine steden is gebeurd. Ook daar zien we soms dat het perspectief op de geschiedenis verandert.

Zoals we dat ook zagen bij het bezoek van premier Rutte aan de nationale Holocaustherdenking in het Wertheimpark in Amsterdam. 75 jaar na dato maakt de premier excuses voor de lakse houding van de Nederlandse overheid ten opzichte van de Joden. Wat voorheen nooit kon – kon nu wel.

Veel Nederlanders weten niet meer dat de Tweede Wereldoorlog voor het Koninkrijk Nederland pas eindigt op 15 augustus als we de capitulatie van Japan herdenken. En die herdenking is dan tegelijk de opmaat naar wat ons als Nationaal Comité de komende jaren gaat bezig houden. Namelijk de vraag: hoe kijken we nu aan tegen de 'bevrijding' van Indië? Hoe beoordelen we nu de manier waarop de regering destijds de strijd aanbod met de mensen die streefden naar onafhankelijkheid van hun land? Ik ben er zeker van dat ook op dat thema ons perspectief op de

geschiedenis zal veranderen. Het lustrum 75 jaar bevrijding wordt afgesloten met de viering van 75 jaar Verenigde Naties in Den Haag. De Verenigde Naties, opgericht op de puinhopen van de Tweede Wereldoorlog met vooral één doel: dit nooit meer.

Dit jaar herdenken we 75 jaar bevrijding. Dat doen we op een andere manier dan toen we 50 jaar bevrijding vierden, of 25. Elk herdenken is ook een confrontatie met het heden. Zo houden we de herinnering actief en levend. En daar wil ik mij als voorzitter van het Nationaal Comité voor blijven inzetten.